

TRADITIONAL VIEWS IN AZERBAIJAN PAREMIOLOGY

Ismailova Gulnur Nuraddin

Summary

The main context of the article deals with the proverbs. It should be mentioned that the linguistics of Azerbaijan has significance achievements in the field of paremiology. The features indicated in the article proves the complexity of proverbs. So, proverbs are formed as a result of speech, language and cognitive processes. Proverbs are formulated ideas. The origin of the proverbs are very old and because of importance its context, they have become popular as a proverb and folk art.

ТРАДИЦИОННЫЕ ВЗГЛЯДЫ НА АЗЕРБАЙДЖАНСКУЮ ПАРЕМИОЛОГИЮ

Исмаилова Гюлнур Нураддин

Резюме

Основной контекст посвящен пословицам. следует отметить, что азербайджанская лингвистика имеет значительные достижения в области паремиологии. Указанные в статье особенности доказывают сложность пословиц. Итак, пословицы образуются в результате речевых, языковых и познавательных процессов. Происхождение пословиц очень старое, и из за важности контекста они стали популярными как пословица и народное искусство.

Rəyçi: dos. Rəhimov Mehdi

Leksika və ölkəşünaslıq kafedrasının 10 iyun 2021-ci il tarixli iclasın 11 sayılı protokolu.

Daxil olma tarixi 21 sentyabr 2021-ci il

UOT: 80

NİZAMİ YARADICILIĞINDA HƏRFİ VƏ İŞARƏ RƏMZLƏRİ

Dosent Məlikova Gülarə Alqait qızı

f.ü.f.d. Məmmədova Mehriban Oqtay qızı

Gəncə Dövlət Universiteti

Gulara.melikova@mail.ru

Xülasə: *Klassik Şərq poeziyasında, o cümlədən, Azərbaycan ədəbiyyatında dini məzmunlu, irfani mövzuda yazılan əsərlərdə Allah kəlamını açıqlayan və çatdıran bədii sənət nümunələrindən olan qəzəl, qəsidə, məsnəvi və digər şeir növlərində əsərin təsir qüvvəsini artırmaqla oxucunun estetik zövqünə təsir etmək, az sözlə geniş və dərin mənalı fikir çatdırmaq üçün ərəb əlifbasındakı hərflərə rəmz və işarə məqsədilə müraciət edilmişdir.*

Klassik ədəbiyyatda simvol və rəmzlərin, poetik nümunələrin hansı məna verdiyini anlamaq və düzgün şərh etmək üçün ilk növbədə bu şeirlərdəki gerçək mənanı, batini mənanı başa düşmək lazımdır. Qeyd edək ki, hər bir şair öz dövrünün övladı, öz dövrünün yetirməsidir. Orta əsrlərdə yaşayıb yaradan şairlərin yaradıcılığında, həmin dövrdə hakim mövqe tutan ideologiyanın, dini təriqətin, dini cərəyanın bu və ya digər cəhətləri, şübhəsiz ki, öz əksini tapmışdır.

Orta əsrlər poeziyasında rəmzlərdən istifadədən, fikrin belə vasitələrlə çatdırılmasının müxtəlif səbəblərindən bəhs edən bir çox tədqiqatçılar səbəblərdən birincisini mövcud ənənə, digərini dövrün tələbindən doğan bir zərurət, bir qanunauyğunluq kimi səciyyələndirirlər. Rəmzlərdən istifadə olunması həm də şairin istedadının, bilik və bacarığının bədii göstəricisi, ifadəçisi kimi qeyd olunur. Müəyyən ictimai-siyasi səbəblərdən dolayı fikirlərini, zülmə,

zorakılığa qarşı etrazı açıq şəkildə deməkdən çəkinən sənətkarlar öz savadı, istedadı, qabiliyyəti və dünya görüşü səviyyəsində rəmzlərdən bədii üsul və vasitə kimi istifadə etmişlər.

Xaqani, Nizami, Nəsimi, Şah İsmayıl Xətai, Füzuli və b. şairlər yaradıcılıqarında hərfi rəmzlərə geniş yer vermişlər. Məqalədə Azərbaycanın dahi şairi Nizaminin yaradıcılığında hərfi və işarə rəmzlərinin işlənməsinə aid nümunələr verilmiş və şərh edilmişdir.

Açar sözlər: Klassik Şərq poeziyası, hərfi rəmzlər, ərəb əlifbası, rəmzlərdən istifadə

Ключевые слова: Классическая восточная поэзия, буквенные символы, арабский алфавит, использование символов

Key words: Classical oriental poetry, literal symbols, Arabic alphabet, use of symbols

Klassik Şərq poeziyasında, o cümlədən, Azərbaycan ədəbiyyatında dini məzmunlu, irfani mövzuda yazılan əsərlərdə Allah kəlamını açıqlayan və çatdıran bədii sənət nümunələrindən olan qəzəl, qəsidə, məsnəvi və digər şeir növlərində əsərin təsir qüvvəsini artırmaqla oxucunun estetik zövqünə təsir etmək, az sözlə geniş və dərin mənalı fikir çatdırmaq üçün ərəb əlifbasındakı hərflərə rənz və işarə məqsədilə müraciət edilmişdir. Adətən, ağzın zərifliyi və danışq qabiliyyəti “*mim*”, gözlər “*sad*” və ya “*eyn*”, qədd və qamət – “*əlif*” hərfi ilə, xal – nöqtə ilə, verilmişdir. Rəmzlərdən istifadə ədəbiyyatın özünə məxsus spesifik cəhətləri ilə, dövrün, zamanın tələbi, hər hansı bir dini təriqət və ya cərəyanla, dünya görüşü və s. səbəblərlə əlaqədardır.

Hərflər və rəqəmlərlə fikrin çatdırılması, ünsiyyət yaradılmasının tarixi çox qədimdir. Tarixi mənbələrin verdiyi məlumata görə, Yunan alimi Pifaqorun əsərlərində hərflər və rəqəmlərə xüsusi mənalər verilməsi faktlarına rast gəlinir. Orta əsrlərdə İslam dinin və islam düşüncə tərzinin təsiri hərflərə və rəqəmlərə gizli mənalər verilməsinə səbə olmuşdur. Həllac Mənsurun (ö.922) əsərlərində hərflərə mənalər verilməsinin ilk təzahürlərinə rast gəlinir. Klassik ədəbiyyatda simvol və rəmzlərin, poetik nümunələrin hansı məna verdiyini anlamaq və düzgün şərh etmək üçün ilk növbədə bu şeirlərdəki gerçək mənanı, batini mənanı başa düşmək lazımdır. Qeyd edək ki, hər bir şair öz dövrünün övladı, öz dövrünün yetirməsidir. Orta əsrlərdə yaşayıb yaradan şairlərin yaradıcılığında, həmin dövrdə hakim mövqə tutan ideologiyanın, dini təriqətin, dini cərəyanın bu və ya digər cəhətləri, şübhəsiz ki, öz əksini tapmışdır.

Orta əsrlər poeziyasında rəmzlərdən istifadədən, fikrin belə vasitələrlə çatdırılmasının müxtəlif səbəblərindən bəhs edən bir çox tədqiqatçılar səbəblərdən birincisini mövcud ənənə, digərini dövrün tələbindən doğan bir zərurət, bir qanunauyğunluq kimi səciyyələndirirlər. “Kod, rənz və simvollarından istifadənin əgər bir səbəbi mövcud qanunauyğunluqlar idisə, digər səbəb isə dövrün, zamanın harmoniyasından doğan bir zərurət idi.” (3. 23-25). Rəmzlərdən istifadə olunması həm də şairin istedadının, bilik və bacarığının bədii göstəricisi, ifadəçisi kimi qeyd oluna bilər. Müəyyən ictimai – siyasi səbəblərdən dolayı fikirlərini, zülmə, zorakılığa qarşı etrazı açıq şəkildə deməkdən çəkinən sənətkarlar öz savadı, istedadı, qabiliyyəti və dünya görüşü səviyyəsində rəmzlərdən bədii üsul və vasitə kimi istifadə etmişlər. Məntiqi cəhətdən məzmunlu rəmzlər əsərin dəyərinin artırılmasında mühüm rola malik idi. Ərəb və fars dillərini, Quranı, onun təfsirini, Şərq fəlsəfəsini, şərq ədəbiyyatını mükəmməl bilən, ədəbi ənənələrə, təriqət və cərəyanlar məqsəd və məramına dərindən bələd olan şairlərin yaradıcılığı bu simvol və rəmzlərlə zəngindir. Xaqani, Nizami, Nəsimi, Şah İsmayıl Xətai, Füzuli və b. şairlər yaradıcılıqarında hərfi rəmzlərə geniş yer vermişlər.

Nizami yaradıcılığında xüsusi yer tutan “Sirlər xəzinəsi”(1177) poemasında dahi şair, müqəddəs Quran ayələrinin şərhini hərfi rəmzlərdən istifadə etməklə aşağıdakı beytdə belə açıqlayır:

“*Əlif*” olsan, qanadsız quşa dönüb uçmazsan,
“*Bey*” kimi əyilməsən, bu torpağı qucmazsan.

“Əlif” və “Bey” ərəb əlifbasındakı hərflərdir (*“Be” hərfinin ərəb tələffüz variantı “ba”dır*). Klassik ədəbiyyatda *qədd – qamətin* simvolu kimi tez – tez müraciət edilir. Şair “Əlif” hərfi kimi öz qədd qamətinə aşiq olan, özündən razı insanlara müraciət edərək onlara demək istəyir ki, sən özünə pərəstiş etməklə həqiqət xəzinəsindən bəhrələnməyəcək, qanadsız quş olub göylərə uça bilməyəcəksən. Əgər həqiqət xəzinəsindən bəhrələnmək istəyirsənsə, “Bey” hərfi kimi başaşağı ol, torpağı qucaqla, sadə və təvazökar ol. Bildiyimiz kimi, təvazökarlıq müsəlmanları digərlərindən fərqləndirən xüsusiyyətdir. Qurani-Məcid bütün insanları Allah qarşısında təvazökarlıq çağırmaqla bərabər, möminlər qarşısında da təvazökar olmağı tapşırır. «*Hicr*» surəsinin 88-ci ayəsində oxuyuruq: **«Bütün möminlərə qarşı təvazökar ol»**. Qurani-Kərimdə açıq-aşkar bəyan olunur ki, Allah təkəbbürlüləri sevmir və bu sifətdə olanlar cəhənnəm əhlidirlər. «*Nəhl*» surəsinin 23-cü ayəsində buyrulur: **«Şübhəsiz ki, Allah təkəbbürlüləri sevmir»**.

Dahi Nizaminin aşağıdakı misraları hərfi rəmzlərin işlədilməsi baxımından diqqəti cəlb edir:

*Bu adla fəxr edən hər iki dünya,
İki "mim" hərfindən taxmışdır sırğa.
"Aləm"də bir "mim" var, onda ikisi,
Bölmüşdür "aləmi" paxıllıq hissi.
Qələm türklərinə salaraq nəzər,
Bir "mim" tac bağışlar, bir "mim" də kəmə.*

Şərin mənası belədir ki, bu adla hər iki dünya, həm maddi, həm də mənəvi aləm fəxr edir. Bu ad iki mim hərfindən sırğa taxmışdır. Bir “mim” olan “aləm”i (عالم) kin, küdurət, paxıllıq hissi bürümüş, onu parçalamışdır. Bu adda isə iki “mim” hərfi var, sanki iki “mim” hərfindən sırğa taxmışdır. Nizami bu beytlərdə Məhəmməd Cahan Pəhləvana işarə edərək onun adında olan iki “m” hərfinə diqqəti yönəldir. Onu tərifləyir. Şair ərəb əlifbası ilə “محمّد” sözündə olan “mim” lərin başda və ortada (“kəmə” sözündə كمر) yazılmasını nəzərə alaraq, onun “qələm türklərinə”, yəni qələm gözəllərinə, şairlərə tac və kəmə bağışladığını nəzərə çarpdırır.

Qeyd edək ki, “Nizami “türk” sözünü bəzən həqiqi mənada, lakin çox yerdə məcazi mənalarda - məsələn, paklıq, gözəllik, yüksəklik, qüvvət simvolu, adil, bilici, qorxmaz, cəngavər və qəhrəman mənasında işlətməmişdir: tork-e delsetan (ürəkaçan dilbər), tork-e tənnaz (nazlı dilbər), tork-e nəzənin əndam (gözəl əndamlı dilbər)...” (1. 1-2).

Nizaminin 1180 – ci ildə tamamladığı ölməz məhəbbət dastanı “Xosrov və Şirin” poemasında hərfi rəmzlərin işlənməsi və onların batini mənalar ifadə etməsinə aid nümunələrə rast gəlmək olar:

*Pərviz, Şirin, Fərhad – bu sözlərin, bax,
Hərəsinin vardır beş hərfi ancaq.*

Bildiyimiz kimi, ərəb əlifbası konsonant əlifbaya aiddir. Yəni bu əlifbada sait səslər yazılmır, sait səsləri ifadə etməək üçün hərəkələr, yardımçı işarələrdən istifadə edilir. Bu səbəbdən də həmin adlar da beş hərflə yazılır: فرهاد، شیرین، پرویز

Beytin mənası belədir ki, hər üç adda hərflərin sayı eynidir, ancaq nə üçün bir bədbəxt, digəri xoşbəxtdir?

*Xətləri müxtəlif olan nöqtədən
İlk gələn hərəkət “Əlifdi” bil sən.*

Şair bu beytdə “Əlif” hərfinin ərəb əlifbasındakı ilk hərfi olduğuna işarə edir. Hərfin əbcəd hesabı ilə say məzmunu 1 - ə bərabərdir. Bu hərflər iki nöqtəni birləşdirən şaquli xətdir (|).

Dahi şairin “Sirlər xəzinəsi” və “Xosrov və Şirin”dən sonra yazdığı üçüncü – “Leyli və Məcnun” poemasında da hərfi rəmzlərin işlənməsinə aid nümunələr kifayət qədərdir:

*Bir dağ çapmadısa bu “Kaf” ilə “Nun”,
Göy adlı bir böyük Bisütun qurdun.*

”Kaf” (ك) və ”nun” (ن) ərəb hərfləridir. İki hərf bir yerdə olanda ”kun” sözüdür, bu isə ərəbcə ”ol” deməkdir. Qurani – Kərimdə də bu barədə surə və ayələr vardır. ”Göyləri və yeri icad edən (yoxdan yaradan) Odur. Bir işin yaranmasını istədiyi zaman, ona (o işə) yalnız: ”Ol !” –deyər, o da (fövrən) olar” (*Bəqərə Surəsi, 117*). Alimlər, Quran təfsirçiləri həmin ayədəki ”ol” əmrini, qüdrətin dərhal fəaliyyətə keçməsi olaraq açıqlamışlar. Yəni, *”Allahın dilədiyi şeyin heç bir mane olmadan dərhal meydana gəlməsidir.”* deyərək şərh etmişlər.

Beytin mənası belədir: Sən allahın bir dəfə ”ol” əmri ilə göy adlı Bisütun qurdun. *”Bisütun”* həm *”sütunsuz”* mənasında (göylərin sütunsuz dayanması), həm də Bisütun dağı mənasında işlənmişdir.

S. F. D. ili idi rəcəbin sonu

Misrada adları çəkilən hərflərin *əbcəd hesabı* ilə say məzmunu - ف - 80, ث - 500, د - 4 - ə bərabərdir. Nizami S.F. D. hərfləri ilə *”Leyli və Məcnun”* poemasının yazıldığı tarixi göstərmişdir ki, bu da *hicri 584, miladi 1188 – ci ilə* təsadüf edir.

584:33= 17, 69... 584-18 = 566 + 622 = 1188

*Baxsan Nizaminin cizgisinə sən,
Min bir ad sayını orda görərsən.
İlyasın “əlf”inin “lam”ından kəssən,
Yenə doxsan doqquz tamı görərsən.*

Beytin mənası belədir ki, Nizami (نظامی) adındakı hərflərin *əbcəd* ((جد hesabına görə say məzmununu toplasaq, ”nun” (50 (ن, ”za” (900 (ظ, ”əlif” (1 (ا, ”mim” (40 (م, ”ye” ((ي 10 –a bərabərdir. Cəmi hesablayanda 50 + 900 + 1 + 40 + 10 = 1001 edir.

Qeyd edək ki, *”Uca Allahın bütün adları qətiyyətlə bilinmir. Bəzi alimlər Əsmanın minə yaxın olduğunu bildirirlər. (bax İbn Kəsir, Əlusi, Araf, ayənin təfsiri 7/180). Əslində Peyğəmbərimiz (s) Cevşenü’l Kebir adlı xüsusi duasında min bir xüsusiyyət ilə Rəbbinə dua etdi.*

Allahın dörd min adının olduğunu söyləyən alimlər kimi (bax: Alusî, orada). Allahın beş minə yaxın adı olduğunu deyənlər də var. (bax İbn Kəsir, Fatihənin təfsiri)”. (5).

İlyas (إلياس) adından əlf (ا) hərflərini atsan, (ليس) alınacaq və onun ”l” (ل) hərfindən də (Əbcəd hesabına görə, ”lam” hərfinin say məzmunu 30 – dur) bir ”əlif” (ا) yəni, 1rəqəmi çıxsaq, (”əlif” hərfinin say məzmunu 1 -ə bərabər olduğu üçün) iyirmi doqquz rəqəmi alınar.

Əbcəd hesabına görə ”ye” hərfinin (ي) say məzmunu 10, ”sin” (س) hərfinin say məzmunu isə 60 –dır. Hesablama aparsaq, cəmi: 29 + 10 + 60 = 99. Quranda, hədislərdə Allahın 99 adının olduğu vurğulanır və buyurulur ki, **”Ən gözəl adlar Allahındır. Ona bu adlar vasitəsi ilə dua edin və Onun adları barəsində haqdan sapanları tərk edin...”**. (əl-Əraf, 180). Allahın 99 adı (ərəbcə أسماء الله الحسنى — *Allahın gözəl adları*) — Əsmayi-hüsna adlanır. Peyğəmbərimiz (salləllahu aleyhi və səlləm) buyurmuşdur: *”Allahın 99 adı var, yüzdən bir əksikdir. Hər kim bunları (zikir məqsədiylə) sayarsa (ihsâ) cənnətə girər”*. (əl-Buxari *”Tövhid”*,12; *”Şurut”*,18; Muslim *”Zikir”*,5; ən-Nəsai *”əs-Sunənul-Kubra”*, Nu’ut”,1; et-Tirmizi *”Dəavat”*, 83).

Allahın min bir adı dahi söz sənətkarı Füzuli yaradıcılığında da öz bədii ifadəsini ərəb hərflərindən istifadə edilməklə aşağıdakı kimi verilmişdir:

*Anla ki, rizanın min bir ədədi (رضا)
Alınmış Allahın min bir adından.
(Məhəmməd Füzuli)*

”Leyli” adındakı hərflərin rəmlərlə ifadəsi də maraq doğuran nümunələrdəndir.

Qatlandı dizlərim qoşa “lam” kimi.

”Yey” kimi bükmüşəm öz əllərimi.

Beytdə ərəb əlifbasındakı *”lam”* (ل) və *”yey”* (ي) hərflərinin yazılış şəklinə işarə edilir. Məcnun dərd əlindən qatlanan dizlərini ərəb əlifbasındakı *”lam”* hərfinə, qollarını isə *”ye”*

hərfinə bənzədir. *Qoşa “lam”* və *qoşa “ye”* hərflərinin birləşməsindən “*Leyli*” (لَيْلى) adı əmələ gəlmişdir.

Şair digər bir beytdə də qoşa “lam” və qoşa “yey” hərfləri ilə “*Leyli*” adına işarə edir.

Ah, adın məni də adıntək edir,

O da, bax, iki “lam”, iki də “yey”dir.

Hərfi rəmzlərin işlənməsinə aid digər bir nümunədə şair gözəlin qədd – qamətini “*əlif*”ə (ا), saçının qıvrımlığını “*cim*”ə (ج), ağzının kiçikliyini düyməli “*mim*”ə (م) bənzədir:

Boyu “əlif” kimi, ağzı “mim” kimi,

Qıvrılmışdır saçı onun “cim” kimi.

Deyirdi: - Adımdır mənim də bu “cam”,

Dünyanı göstərir özündə bu cam.

Bu hərflərin birləşməsindən “*cam*” (جام) sözü əmələ gəldiyini deyir. Dünyanı göstərən bu *cam* əfsanəvi İran padşahı Cəmşidin istənilən hər şeyi özündə əks edən camına işarədir.

Dahi Nizaminin 1197 – ci ildə b tamamladığı “*Yeddi gözəl*” poemasında da hərfi rəmzlərlə batini mənaların ifadəsinə rast gəlirik:

Zər birləşməz iki hərfdir, gerçək,

Birləşsələr deyə nədir bu əmək?

Ərəb əlifbasındakı hərflər iki və dörd cür yazılan hərflərə bölünür. “*ze*” (ز) (*Bu hərfin ərəbcə adı “zeyn”dir*) və “*re*” (ر) (**Re** hərfinin ərəb tələffüz variantı “*ra*”dır) hərfləri də iki cür yazılan hərflər olduğu üçün yazılışda bir biri ilə birləşmir. “*Zər*” (qızıl) sözünün yazılışında da bu hərflər bir - biri ilə birləşmir. (زر).

Böyük Azərbaycan şairi Xaqani Şirvani də ərəb hərflərinə müraciət edərək “*zər*” sözünün yazılışını aşağıdakı kimi mənalandırmışdır:

“Zər” sözündə var iki hərf, heç qovuşmaz bir – birə,

Razı olamı qovuşsun zərlə vicdanım mənim.

“*Zər*” sözü ərəb əlifbası ilə yazıldıqda (زر) hər iki hərf ikişəklli olduğu üçün özündən sonra gələn heç bir hərfə, eləcə də bir – bir ilə birləşmir. Şair vicdanının təmiz olması ilə fəxr edir, “*Zər*” sözünü nümunə gətirərək deyir ki, bu sözdəki hərflər heç bir zaman birləşmədiyi kimi, onun vicdanı da heç bir zaman var – dövlətlə birləşməyəcəkdir.

Simi “yey”siz əgər qoysan baş – ayaq,

Çevrilər mis olar o gümüş ancaq

“*Sim*” (سيم) sözü fars dilində “*gümüş*”, “*gümüş pul*” mənalarını bildirir. “*Sim*” sözündəki “*yey*” hərfini atıb samitlərin yerini dəyişsək, “*mis*” əmələ gələr.

Qoy bütün dünyada çəkilsin adım,

İki hərfə gələr başa muradım.

Şair iki hərf deməklə “*Kün*” (ol!) sözünün ərəbcə iki hərfə yazıldığına işarə edir. Yəni şair əsərini “*Ol!*” “*Əbədi var ol*” duası ilə bitirdiyini bildirir.

Nizami ən böyük monumental sənət əsəri “*İsgəndərnamə*” poemasında da hərfi rəmzlərdən fikrin ifadəsində yeri gəldikcə ustalıqla istifadə etmişdir.

İskəndər sözünü yazanda katib

Yalnız beşcə hərfə ifadə edib.

Beş hərfə müvafiq etdin beş səfər.

“*İskəndər*” sözü ərəb əlifbası ilə “سكندر” şəklində *beş hərfə* yazılır. Şair İskəndərin bu beş hərfə müvafiq beş ölkəyə - *Misir, İran, Hindistan Rus və Çinə* səfər etdiyini bildirir.

Ümumiyyətlə, klassik ədəbiyyatda, o cümlədən, Nizami yaradıcılığında hərfi rəmzlərə müraciət edilməsinin əhəmiyyətini belə ümumiləşdirmək olar:

“*Rəmzi üslubda yazılan əsərdə potensial şəkildə bir deyil, bir neçə mənalar gizlənib. Bunu anlamaq üçün oxucunun zehini, ruhu və bəsinə hərəkətə gəlir və əsərin iç qatında gizlənən mənaları yozmağa çalışır. Düşüncə və duyğuların belə bir çevik hərəkətdə olması*”

zehni itiləşdirir, psixologiyanı yeknəsəqlikdən və cansıxıcı vəziyyətdən qoruyur, bədii zövq oyadır;

Belə bir üslubda hissi məfhumlar və hətta təbiət ünsürləri– göy, günəş, dağ, çöl, ağac, gül və s. qeyri-hissi mənalara yönəlir, onların məzmun tutumu genişlənir və dərinləşir, bəlli sözlər bəlli olmayan metafizik aləmə yol açır. Bu həm də bir dərkətmə üsuludur, gizli mənalara misal yolu ilə, analoq qurmaqla ifadə etmək olar. Buradan alınan məna incəliklərini isə yalnız bədii zövq sahibləri bilir.

Bədii-rəmzi ifadə tərzii hissi aləmlə metafizik aləm, maddi yer ünsürü ilə ruhani səmavi ünsür, gerçəkliklə xəyal arasında körpü və ünsiyyət yaradır, bu isə qəlbə və könülə təskinlik və psixoloji rahatlıq gətirir. Rəmzi ifadə tərzii çevik, daim hərəkətdə olan, çoxqütblü, çoxqatlı, çoxsəsli (polifonik), çoxyozumlu və çoxmənalıdır. Eyni söz və məfhum müxtəlif kontekstdə və mətnə fərqli məna incəliklərinə malik ola bilər.” (2. 30).

Ədəbiyyat

- 1.Cavad Heyət. Ədəbiyyat qəzeti.- 2011.- 4 noyabr.- S.1-2.
- 2.Göyüşov N. Nizami və poetika., HİKMƏT .№ 19, 2012.,səh. 30.
- 3.Hümmətova X.“Sufi poeziyasında“su dolabı”nın irfani mənası., Hikmət, 2004.,2., səh.23
- 4.Yusifov M. Füzulinin söz dünyası., “Elm və təhsil”, Bakı 2011.səh.243.

Elektron resurslar

- 5.<https://sorularlailamiyet.com/allahin-1001-ismi-var-oldugu-dogru-mudur-el-malik-ve-el-melikin-farki-nedir-0>

БУКВАЛЬНЫЕ И УКАЗАТЕЛЬНЫЕ СИМВОЛЫ В ТВОРЧЕСТВЕ НИЗАМИ ГЯНДЖАВИ

Меликова Гулара Алгаит кызы

Резюме

В классической восточной поэзии, а также в азербайджанской литературе, чтобы влиять на эстетический вкус читателя, увеличивая влияние произведения в газелях, стихах, прозе и других видах поэзии, которые являются образцами искусства, раскрывающего и передающего слово Бога в религиозных, эпистемологических трудах буквы арабского алфавита используются как символы и символы для передачи идей.

Чтобы понять и правильно интерпретировать значение символов и знаков, поэтических примеров в классической литературе, необходимо прежде всего понять истинный смысл, внутренний смысл этих стихотворений. Следует отметить, что каждый поэт - дитя своего времени. Несомненно, в произведениях поэтов, живших и творивших в средние века, нашла отражение тот или иной аспект идеологии, религиозного вероисповедания и религиозного движения, господствовавших в то время.

Многие исследователи, которые обсуждают использование символов в средневековой поэзии и различные причины передачи идей такими средствами, описывают первое как существующую традицию, а второе как необходимость и закон, вытекающий из требований времени. Использование символов также можно отметить как художественный индикатор, выражение таланта, знаний и способностей поэта. По определенным социально-политическим причинам поэты, которые не хотели открыто выражать свои взгляды против угнетения и насилия, использовали символы в качестве художественного метода и средства на уровне своего образования, таланта, способностей и мировоззрения.

Хагани, Низами, Насими, Шах Исмаил Хатаи, Физули и другие поэты много места отводили буквальным символам в своих произведениях. В статье дается и

комментируется использование буквенно-знаковых символов в творчестве великого азербайджанского поэта Низами.

THE LETTERAL AND POINTED SYMBOLS IN CREATION OF NIZAMI

Malikova Gulara Algait

Summary

In classical oriental poetry, as well as in Azerbaijani literature, in order to influence the aesthetic taste of the reader, increasing the influence of the work in gazelles, poetry, prose and other types of poetry, which are examples of art that reveals and conveys the word of God in religious, epistemological works. The letters of the Arabic alphabet are used as symbols and symbols to convey ideas.

To understand and correctly interpret the meaning of symbols and signs, poetic examples in classical literature, it is necessary first of all to understand the true meaning, the inner meaning of these poems. It should be noted that every poet is a child of his time. Undoubtedly, in the works of poets who lived and worked in the Middle Ages, one or another aspect of the ideology, religious denomination and religious movement that prevailed at that time was reflected.

Many researchers who discuss the use of symbols in medieval poetry and the various reasons for conveying ideas by such means describe the former as an existing tradition, and the latter as a necessity and a law arising from the requirements of the time. The use of symbols can also be noted as an artistic indicator, an expression of the poet's talent, knowledge and ability. For certain socio-political reasons, poets who did not want to openly express their views against oppression and violence, used symbols as an artistic method and means at the level of their education, talent, ability and worldview.

Khagani, Nizami, Nasimi, Shah Ismail Khatai, Fizuli and other poets devoted a lot of space to literal symbols in their works. The article gives and comments on the use of alphanumeric symbols in the work of the great Azerbaijani poet Nizami.

Rəyçi: Professor M.İ. Yusifov

Azərbaycan dili kafedrasının 18 oktyabr 2021-ci il tarixli iclasın 02 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 16 noyabr 2021-ci il

UOT:811.

AZƏRBAYCAN VƏ İNGİLİS DİLLƏRİNDƏ POSTFİKSLƏRİN DERİVASİYASI

Məmmədova Günay İlqar qızı

Gəncə Dövlət Universiteti

Gunay-zulka90@mail.ru

Xülasə: Dünya dillərində postfiksələrin formalaşması söz yaradıcılığına yaranmış zəruri tələbin nəticəsi olmuşdur. Şəkilçilərin yaranma prosesi dillərin informasiya prosesinin təsiri ilə yarandığından onların universal xarakter daşdığı fikrinin irəli sürülməsi əğlabatan hesab edilir. Ancaq informasiya intensivliyi bütün dillərdə qeyri-bərabər olduğu üçün şəkilçilərin formalaşmasında və funksionallığında fərqlənmələr baş vermişdir. Belə ki, analitik-flektiv dillərdə həm önşəkilçi kimi prefikslər, həm sonşəkilçi kimi suffikslər və həmçinin daxili şəkilçi qismində infikslərlə yanaşı interfikslər yaranmışdır. Aqlütinativ dillərdə isə prefiks, infiks və interfiks kimi elementlər öz ənənələrini davam etdirməmişdir. Onlara məxsus olan funksionallıq isə sonşəkilçilərin üzərinə düşmüşdür. Beləliklə şəkilçi elementlərinin özlərinin formalaşması ayrı-ayrı dillərdə universal təbiətli olsa da onların funksionallığında tipoloji fərqlər baş vermişdir. Buna baxmayaraq həm analitik-flektiv və həm də aqlütinativ dillərdə